

פרופ' ששון סומך בשדה היצירה, התרגום והמחקר

פרופ' ששון סומך הוא משורר, סופר, מתרגם ואיש אקדמיה בעל מוניטין בין לאומיים, ממניחי היסוד למחקר הספרות הערבית החדשה בעולם, וחתן פרס ישראל ופרס אמ"ת על מחקריו בתחום הספרות הערבית וקשרי הגומלין שלה עם התרבות העברית. פרופ' סומך פעל במישורים רבים ומגוונים ומאז אמצע המאה העשרים טבע את חותמו על התרבות הישראלית תוך שהוא מנצל את יכולתו לדלג בכישרון רב בין תרבויות, ספרויות ולשונות בצורה שרק מעטים יכולים לעשות זאת. ליחו של סומך לא נס וידו עדיין נטויה בפעילויות תרבותיות וספרותיות רבות. להלן אסקור את פעילותו במספר מישורים מרכזיים טרם עלייתו ארצה ולאחריה ואזכיר תחנות מרכזיות בחייו ובעשייתו התרבותית העשירה והמגוונת.

א. פעילות ספרותית בבגדאד

ששון סומך נולד בבגדאד בשנת 1933 וסיים את לימודיו בבית הספר שמאש. כבר בעיראק פרסם מפרי עטו בערבית, בעיקר בעיתונים **אל-נדמים** ו**אל-נבא**, לעתים בשמות עט, שהרי עורכי העיתונים לא ששו לציין את שמו היהודי המובהק בשל ההסלמה בסכסוך הישראלי-ערבי בשלהי שנות הארבעים של המאה הקודמת. כך למשל הוא פרסם באותה העת בעיתון **צות אל-אהאלי** בבגדאד קטעים בתרגומו מהמחזה *Androcles and the Lion* (אנדרוקלוס והאריה) של ג'ורג' ברנרד שאו. בספרו **בגדאד, אתמול** (2004) שתורגם לאנגלית וערבית מגולל סומך את פרשת חייו בעיראק עד לעלייתו לישראל. הספר נסמך על פרקים שפרסם במוסף הספרותי של עיתון **הארץ** בשנים 2000-2003 ובהם התייחס לחוויותיו כיהודי בגדאדי חילוני וליבראלי שמשפחתו חיה בקהילה דוברת ערבית ששרדה מאז גלות בבל ועד הקמת מדינת ישראל ואף לאחריה. לא מדובר בספר היסטורי אלא, כדברי סומך, "הבזקי זיכרון מימי הילדות והנעורים שלי". בפרקי הספר מזכיר סומך כמה וכמה אתרים בגדאדיים מובהקים, "שבהם נוצרת החוויה האנושית ואפילו החברתית של בני העיר", כמו נהר החידקל העובר דרך העיר ויוצר את שתי גדותיה. הוא מגולל את סיפורה של המחותרת הקומוניסטית שבה היו מעורבים פעילים יהודים ומספר על מהומות ה"פרהוד" בחג השבועות של שנת 1941 שבהן נרצחו יהודים רבים ונבזז רכושם, החמרת מצבה של הקהילה היהודית

על רקע ההסלמה בסכסוך היהודי-ערבי בארץ ישראל וה"תסקיט", ההחלטה לאפשר ליהודים לוותר על האזרחות העיראקית ולצאת את עיראק לצמיתות, שבעקבותיה חוסלה הקהילה עתיקת-היומין ומרבית יהודי עיראק היגרו לישראל. סומך מרחיב בספרו גם על מפגשים ספרותיים מרתקים בבגדאד, ביניהם עם שניים שהפכו לימים מגדולי השירה הערבית בדורנו, בדר שאכר אל-סיאב (1926-1964) ובלנד אל-חידרי (1926-1996).

ב. פעילות תרבותית בישראל

סומך עלה לישראל בשנת 1951, במסגרת העלייה ההמונית החפוזה של יהודי עיראק. מאחר שהגיע ללא ידיעת עברית הצטרף עוד בשנת 1952, בטרם התגייס לצה"ל, לאולפן לעברית בתנאי פנימייה בהדסים שבשרון ואט אט קנה שליטה בלשונה של המדינה היהודית הצעירה. סומך אומר שהעובדה שהגיע ללא ידיעת עברית כלל הקלה עליו ללמוד את השפה ולסגל את המבטא הישראלי העכשווי. עוד לפני שסיים את שירות החובה שלו בצה"ל, הצטרף סומך למפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י) והיה פעיל בה במשך ארבע שנים ובמהלכן וגם לאחר מכן פרסם בביטאונים בערבית היומון **אל-אתחאד** והירחון **אל-ג'דיד**, שבו פרסם טור בענייני תרבות בכותרת "רסאלת תל אביב" (איגרת תל אביב). כן פרסם בכתבי עת אחרים כמו בירחון **אל-פג'ר** של מפ"ם. סומך התחיל במהרה לעסוק בתרגום שירה והיה בין הראשונים מבין היוצרים יוצאי ארצות ערב שהכריעו לטובת הכתיבה בעברית על חשבון הערבית. בשנת 1958 נרשם כסטודנט באוניברסיטת תל-אביב בחוגים לספרות עברית ולהיסטוריה של עם ישראל ובשנת 1963 התמנה כמזכיר מדעי של אקדמיה ללשון העברית ושימש בתפקיד עד שנסע לאוקספורד להשלמת לימודיו.

מאז הגיעו ארצה חתר סומך לקדם ולעודד שיתוף פעולה בין יהודים וערבים בתחומי התרבות. החלל שנוצר בספרות הערבית לאחר הקמת מדינת ישראל בשל הגירת המשכילים הערבים בעקבות מאורעות 1948 עודד סופרים ומשוררים יהודים דוברי ערבית יוצאי עיראק ליטול חלק פעיל ביצירה בלשון הערבית, בעיקר בתחום השירה, שהייתה הסוגה הספרותית השלטת. בשל הנסיבות הפוליטיות והחברתיות, התאפיינה יצירתם בעיסוק מוגבר בבעיות אקטואליות ובשאלות הדו-קיום היהודי-ערבי. עד מהרה בלטו בקרבם שני זרמים, שחפפו מבחינה תמטית את המגמות העיקריות בספרות הערבית המקומית — זרם ממסדי וזרם

קומוניסטי. בשני הזרמים ניכרה דואליות קיצונית בין שחור ללבן שלא תמיד חפפה את המציאות הסובבת: אצל המקורבים לממסד הייתה זו דואליות בעלת אופי לאומי, שהעמידה את העבר הקודר של מיעוט מושפל בגלות, לעומת ההווה המאושר של הריבונות היהודית במולדת הנושנה. אצל הקומוניסטים היה לדואליות אופי חברתי אוניברסאלי — ההווה האפל רווי העושה ניצב כנגד העתיד האוטופי שבו ישלוט הצדק, לצד געגועים ונוסטלגיה לעבר בעיראק. בשני הצדדים תוארה המציאות מנקודת מבט סובייקטיבית, שהקצינה את התיאורים כדי להתאימם להשקפת העולם של היוצרים ולסיפור המסגרת שבו הם פעלו: נרטיב ציוני, הרואה בהגירה לישראל ובהתיישבות בה חלום שהתגשם; לעומת נרטיב קומוניסטי, המתייחס לאי-הצדק במישור החברתי והלאומי כמציאות שיש לתקנה כדי לממש חזון אוניברסאלי. כל היוצרים היהודים בערבית בשנות החמישים הטיפו לדו-קיום, שלום ואחוה והאמינו במימושם. ששון סומך לא מוציא מכלל אפשרות שיצירות שעסקו בידידות ובאחוה, שהתפרסמו בשנים ההן, מקורן במידה רבה בלחצים חיצוניים וזאת הן מצד הממשלה וההסתדרות, שתבעו מהסופר הערבי לבטא "תכנים חיוביים", הן מצד המנהיגות הקומוניסטית (באותם ימים הייתה במפלגה הקומוניסטית הישראלית מפלגה דו-לאומית וחבריה היהודים לחצו על חבריהם הערבים לתאר את המאבק המשותף היהודי-ערבי נגד האימפריאליזם והשוביניזם בשני העמים). אמונה זו בקרב היוצרים הממסדיים הייתה מובנת מאליה, על רקע ההכרעה הברורה לטובת היהודים במאבק על השליטה בארץ, ואילו בקרב היוצרים היהודים השמאלנים, שפעלו במסגרת משותפת עם הצד הפלסטיני המובס, היא בולטת בייחודה. מנהיגיה הערבים של המפלגה הקומוניסטית נהגו להדגיש את חובת הספרות הערבית בישראל לשאת את "דגל האחוה היהודית-ערבית", כדברי הסופר אמיל חביבי (1921-1996), מדבריה הראשיים של המפלגה הקומוניסטית בשנות החמישים וממנהיגיה במשך קרוב לארבעה עשורים.

ששון סומך היה הרוח החיה בקרב יהודים יוצאי ארצות ערב שהיו מעורבים בפעילויות בתחום התרבות הערבית יחד עם המשכילים הפלסטינים המקומיים. בשל קוצר היריעה נרחיב להלן רק באחת האפיזודות המרתקות שהתרחשה בחצי הראשון של שנות החמישים. סומך וידידו המשורר דוד צמח (1933-1997), לימים פרופ' באוניברסיטת חיפה, יסדו את "חוג שוחרי הספרות הערבית בישראל", שהפך יותר מאוחר ל"חוג הספרות העברית-ערבי". מטרת

החוג, שפעל גם במעברות ובמחנות העולים, הייתה ליצור "גשר בין הספרות העברית והספרות הערבית" ולפעול למען הבנה הדדית "למרות הגבולות שותתי הדמים". תוך התלבטויות בדילמות עקרוניות של לשון היצירה וקהל היעד, סייע החוג להביא לציבור דברים מן המתרחש בהיכלי הספרות הערבית, העברית והעולמית, לצד נושאים מסוימים מן ההיסטוריה הערבית. בספרו **ימים הזויים: פרקי חיים 1951-2000** שהתפרסם בשנת 2008, מספר סומך על ידידותו עם דוד צמח שהתחילה עוד בבגדאד ואת סיפור פעילותם המשותפת במפלגה הקומוניסטית בישראל בשנות החמישים. יצירותיהם התאפיינו במחאה כנגד הממסד ובעד שוויון זכויות וצדק חברתי והם נתנו ביטוי למחאה זו גם בעצרות של סולידריות. הדחף לפעילותם לא היה מפלגתי אלא, כדבריו של סומך, "נטייה ספונטנית לכיוון של אחוות העמים", שאפיינה את פעילותה של המפלגה הקומוניסטית. יצירותיהם של סומך וצמח ועמיתיהם שימשו סיסמוגרף רגיש של תחושות המהגרים שעדיין סבלו חבלי קליטה קשים, וכן של תחושות בני המיעוט הפלסטיני, שחיו בצל הגבולות הממשל הצבאי והצנזורה הפוליטית.

ג. דו שיח פיוטי למען השלום והצדק החברתי

יצירתם של סומך וצמח התאפיינה בכיסופים עזים לימים של צדק חברתי ושלום בין העמים, כפי שהדבר מתבטא בשני שירים שסומך וצמח פרסמו בכתב העת **אל-ג'דיד** (מרץ 1954, עמ' 18-19). מערכת **אל-ג'דיד** הקדימה לשני השירים את המילים הבאות:

حبّ الحياة في ظلّ السلام أثار ويثير أرقّ العواطف وأعذب الأمانى. وقد أنطق هذا الحبّ شاعرين
فتساجلا، ورأى أحدهما نشيد السلام "في القلب الوديع" ورآه الثاني في "قلوب لظّها الألم المرّيع"
ولكنهما اجتمعا في تخليد حبّهما للسلام وللعاملين في سبيله

אהבת החיים בצל השלום עוררה ומעוררת את הרגשות הרכים ביותר והתקוות המתוקות ביותר. אהבה זו דובבה שני משוררים והביאה אותם להתנצחות פיוטית. אחד מהם ראה את שיר השלום "בלב השלו" ואילו חברו ראה אותו ב"לבבות שצרב הכאב הנורא", אך הם התלכדו בהנצחת אהבתם לשלום ולפועלים למענו.

על פי שירו של צמח "לחן אל-סלאם" (שיר השלום), שאותו הקדיש לסומך, מציג לא רק ניגוד במישור המציאותי בין טובים לרעים אלא גם אבחנה ברורה במישור הספרותי בין שירתם של אנשי הטינה והמשטמה לבין השירה האמתית — שסומך, על פי שירו של צמח, הוא אחד מיוצריה:

بعض الأغاني ما يجفّ على شفاه العاشقين
تذكو فيطفئها الأنين
ويلفّها الصمت المبين.
ومن الأغاني ما توارى خلف أجفان الوري
ظمأى، يمزّقها الطوى
تخفى زمانا ثمّ يبدو ما انطوى
فيها من الطمع الملوّن، والحقود
ومن الشنّاءة والجحود
تخفى زمانا ثمّ يبدو ما انطوى
فيها، ويعروها الخفوت
حتّى تموت.
أمّا نشيدك، فهو في القلب الوديع
يشدو به ثغر الربيع
هو في النفوس الصابيات إلى الأمان
في الأعين المتطلّعات إلى الضياء
وإلى المحبّة والإخاء
لحن سيسمعه الجميع
رغم الزمان.

יש ושיר יבש על שפתות אוהבים,

אך ניצת ואנחה תצמיתו
ודממה גדולה תעטפו.
יש ושיר נחבא בעפעפי בריות,
צמא הוא, מרעב נקרע.
רגע קט יסתתר, אך חיש בו נגלות
חמדנות צבועה, טינה
משטמה והתנכרות.
רגע קט יסתתר, אך חיש בו נגלות
נסתרות, והוא נאלם
עד מותו.
אך שירך בלב השלו שוכן,
מתרון על שפתות האביב.
הוא בכל נפש כמהה לשלוה
ובעיניים כלות לאור,
לאהבה ולאחווה.
זהו שיר יאזינו לו כולם
למרות תהפוכות הזמן.

בניגוד לשירה נוטרת הטינה, שמצליחה להסוות עצמה אך מהותה השטנית מתגלית במהרה
ואז היא נובלת ונמוגה, בחרה שירתו של סומך, אליבא דצמח, לשכון בלב השלו והיא נחלת כל
נפש הכמהה לשלום, לאהבה ולאחווה. המשורר משוכנע ששירה זו תנצח:

سيذوب في أعماقه، وقع السياط على الظهور
وقع السياط على ظهور الكادحين
ورنين أقداح الطغاة الظالمين
لما تمادوا في الغرور

ستذوب فيه أنة القتلى الذين

دفعوا إلى الموت اللعين

עוד יימס במעמקיה צליל המגלבים על גוויים,

על גווי העמלים,

וצלצול חצי הפולשים העושקים,

שגאתה יהירותם.

עוד תימס בה אנחת ההרוגים,

שנדחפו למוות הארור.

עוצמתה של שירה זו טמונה בערכיה האנושיים הנצחיים, ולפיכך היא מסוגלת להפיח תקווה:

لحن رأيت به عروقي!

فإذا جرت فيه الدماء

وجرت دموع الأبرياء

منحته أسرار البقاء.

لحن تضجّ به القلوب المتعبة

والأنفس الملتهبة

عذب، تدقق في حليب المرضعات

الصارخات من الألم

هو خالد في كلّ فم

نشوان لا يدري الخفوت

هو لا يموت

זהו שיר שראיתי בו עורקים!

ועת יזרמו בו הדם

ודמעות החפים
יזכה הוא בסוד הנצחים.
זהו שיר שיהמו בו לבבות יגעים
ונפשות לזהטות.
מתוק הוא, ניגר בחלב מיניקות
הזועקות מכאב.
זהו שיר נצחי, מתרונן בכל פה,
שיכור הוא, לא יודע אלם,
בן אלמוות הוא

הדם והדמעות לא רק שלא יכחידו שירה זו, שזורמת בחלב האימהות המיניקות, אלא יחזקו את כוחה עד אשר תגשים את ערכיה. ששון סומך השיב בשיר הנושא את הכותרת "תלכ אל-קלוב" (הלבבות הללו), הכתוב באותו משקל שכתוב בו שירו של צמח, ומטמיע אף יותר ממנו יסודות מודרניסטיים של "אל-שער אל-חר", דהיינו "השירה החופשית" שקנתה לה אחיזה בשירה הערבית באותן שנים (גיוון באורך השורות, חריזה פונקציונאלית ופסיחות). כמוטו לשיר משמשות שורותיו של צמח "אך שירך בלב השלו שוכן / מתרונן על שפתות האביב", אך סומך שולל את התפיסה ששירתו שוכנת בלב השלו:

لا! ليس في القلب الوديع!

لا ما هناك!

يشدو بأنغام السلام

إعصار عنف واضطرام

إعصار حقد وانتقام

إعصار حبّ لا ينام!

بل في قلوب لظّها الألم المرّيع

بل في عيون لاهبات

לא! לא בלב שלו!
לא שם!
את שיר השלום מזמר
סער אלים ובוער,
סער נוקם ונוטר,
סער אוהב מתנער!
שירתי מתרוננת בלבבות נצרבים בכאב,
בעיניים בוערות.

כיצד אפשר לדעת שלוה, תוהה המשורר, כאשר בכל מקום אתה רואה רק רעב, עושק
ואומללות:

تلك القلوب:
أوتستطيع إلى الوداعة من سبيل؟
وهي التي في كلّ يوم تجتني بؤسا جديد
أوتستطيع إلى الوداعة من سبيل
أمّ سقت بدموعها الليل الطويل
تبكي المصير
والطفل يبكي الجوع،
والقطّ الصغير
لحس الصحون الفارغات
والخيمة الظلماء يرقص في فناها
ظلّ مصباح كئيب
لم يبق فيه من لهيب
إلا بصيص في الذبال، تكاد تخنقه

الرياح الباردات
الهجمات من المنافذ والثقوب

הלבבות הללו:
היכולים הם לשלווה להגיע?
יום יום אומללות חדשה הם קוטפים?
היכולה אל השלווה להגיע
אם שבדמעוניה מרווה לילות ארוכים?
את הגורל היא מבכה
וילד מתייפח מרעב,
וחתול קטן
צלחות ריקות מלקק,
ובאוהל אפל מרצד
צל מנורה דואב,
לא נותרה בו שלהבת
זולת זיק נובל, נחנק
במשב רוחות קרות
התוקפות מבעד לפתחים ולסדקים.

המשורר אינו מסתפק בהמחשת קדרות ההווה אלא גם מצביע על התקווה לישועה שכן באוהל
האפל מרצד זיק שרוחות קרות מנסות להחניקו. הזיק הזה יתלקח לבערה גדולה:

لكنّما، قبس يلوح، كما يلوح
في ذلك المصباح
تبغي خنقه هوج الرياح.
عبثاً! فسوف يشبّ نارا

تحررق البؤس الثقيل
وتزيح أكداس الظلام.
ولدي هو النور الكبير!
ولدي سيبني الغد، لا للزمرة المتعتعين
لا للطغاة
بل للبناءة
للكادحين

אך הנה אוד נגלה
במנורה הזו
מתאווה לחונקו רוח סערה.
לשווא! עוד יבער כאש,
שאת האומללות הנוראה תבעיר
ותסיר את מצבורי החשכה.
ילדי הוא האור הגדול!
ילדי יבנה את המחר, לא למען חבורת כבדי הפה
לא לפולשים,
כי אם למען הבונים,
למען העמלים!

כנהוג ביצירתם של היוצרים הקומוניסטים בשנים ההן, המשורר מאמין שהדור החדש יבנה את המחר שיהא ניגוד גמור למציאות הקודרת. האני המתבודד בשיר אינו מוכן לקבל את גרסת ידידו ששירתו שוכנת בלבבות שלווים, שהרי היאך יכול אדם אומלל להיות שלו? גם האומללים כמהים לאהבה ולאחווה בעולם שנשלט על ידי בני בלייעל, אבל המשורר אינו מוכן לדבר על לב שלו:

لا! ليس في القلب الوديع!
بل في قلوب مثقلات بالمحبة والإخاء
لا تستطيع سوى الشقاء
في عالم ما زال للأشرار
في أرجائه عبث كبير
ما دامت الأبطال فيه مشردين وفي السجون
ما دام يعلو للمشائق كلّ داع للسلام
ما دامت الحشرات والأمراض تزدري
كي تبيد الأمنين
ما دام زنج يشنقون
ما دام عرب من قراهم يطردون
ما دام في الدنيا عبيد
لم يروا غير التراب
لا ليس في القلب الوديع

לא! שירתי לא בלב שלו שוכנת!
שירתי שוכנת בלבבות רווי אהבה ואחוה
שגורלם רק אומללות,
בעולם שבמרחביו בני בליעל עודם
מתהוללים ומתעללים,
כל עוד גיבורים בו עודם פליטים ובבתי אסורים,
כל עוד עולה לגרדום כל מטיף לשלום,
כל עוד חרקים ומחלות מופצים
לכלות את השלווים,
כל עוד כושים לגרדום עולים
כל עוד ערבים בו עודם מכפריהם מגורשים

כל עוד בעולם יש עבדים
שאינם רואים זולת עפר!
לא! שירתי לא בלב שלו שוכנת!

בשורות דלעיל באה לידי ביטוי תפיסת עולם אוניברסאלית הדוחה לאומנות ולאומיות צרת אופקים ומטיפה לשוויון בין העמים ולצדק בכל חברה אנושית. לכאורה שני השירים עומדים כניגוד, אך למעשה הם משלימים זה את זה. שירו של צמח נכתב מתוך פציפיזם נאיבי, ואילו ידידו, ששון סומך, מנסה לנער אותו מתמימותו. צמח מודה שעולמו הרוחני טרם היה מגובש אז, בעוד סומך היה כבר בעל תפיסה אידיאולוגית מגובשת. שני השירים מציירים את המציאות הסובבת בצבעים קודרים בעוד המחר מתואר כאוטופיה הממששת ובאה, שבה צדק ושוויון לכול יתגשמו ברוח המשנה הקומוניסטית. סומך גם הקדיש שיר לזמר הכושי האמריקני פול רובסון (1898-1976) (אל-ג'דיד, יוני 1954) ושיר נוסף לרגל יום השנה למהפכת אוקטובר (אל-ג'דיד, נובמבר 1955). בדיעבד מצטיירת הכתיבה הספרותית של היוצרים הקומוניסטים כתמימה ונאיבית אבל בסופו של דבר, לאחר כמה עשרות שנים, עמדתם התקבלה כעמדת השמאל והמרכז הפוליטי ואף על ידי חלקים במפלגות הימין בישראל. מה שחשוב הוא שבנסיבות של אותם ימים, שנות החמישים של המאה העשרים, הם האמינו שבידם הכוח להביא לשינוי המציאות. להט הנעורים ואמונתם בצדקת הדרך הביאו אותם לפעילות המתעלמת מן הקשיים והנסיבות האובייקטיביות, פעילות שרק בדיעבד מצטיירת כנאיבית ותמימה אבל בעת ההיא הייתה מאד אמיצה ונועזת.

בשנות השישים ניכרה נסיגה גדולה ביצירה של היהודים בלשון הערבית בתחום השירה. מרבית היוצרים שהשתייכו למפלגה הקומוניסטית פרשו ממנה בשל התערערות אמונתם בקומוניזם וכשהחלו להסתמן פערים בין האידיאולוגיה לבין המציאות. בין הגורמים לכך: חשיפת פשעי הסטליניזם, סכסוכי הגבולות בין ברית המועצות וסין, התגברות הלאומנות הערבית במפלגה הקומוניסטית בישראל והתמיכה המוחלטת של ברית המועצות במדינות ערב. לעומת זאת הקטין הממסד בהדרגה את תמיכתו באלה הפועלים בחסותו, לאחר שנכשלו הניסיונות ליצור תרבות ערבית מקומית "חיובית" בעלת ערך. מעטים מבין היוצרים היהודים בערבית הצליחו להסתגל לכתיבה בעברית, ואילו האחרים החלו להתנתק בהדרגה מפעילות

יצירתית. ברם, גם אלה שהתנתקו מן היצירה הפעילה, כמו ששון סומך ודוד צמח, המשיכו לשמור על קשר עם התרבות הערבית מבעד לעיסוק מחקר אקדמי ולא נרתעו מלהביע את עמדותיהם בנושאים שעל הפרק. רק לעתים רחוקות הם שבו ליצור בערבית, וכשעשו זאת – היה הדבר הרחק מאור הזרקורים. בספרו **ימים הזויים: פרקי חיים 1951-2000**, שנזכר לעיל, מתאר סומך את סיפור ידידותו עם סופרים ומשוררים עבריים כמו אלכסנדר פן, וכן את התאהבותו בלשון העברית עד כי התחיל לפרסם בעיתון **קול העם** מדור בשם "שאלות על הלשון", שניסה להנחות את הקורא במבוך הסוציו-לינגוויסטי. יותר מאוחר פרסם במוסף הספרותי של **למרחב** את המדור "על קצה הלשון". בהמשך נמנה סומך על הכותבים המרכזיים בכתב העת החשוב **קשת** שעם עורכו אהרון אמיר קשר קשרים אמיצים, וכן בעיתון **77**, שבגיליונותיו פרסם מאמרים ותרגומים רבים ואף שימש כאחד מעורכיו. סומך גם שמר על קשרי ידידות פוריים עם המשוררים והסופרים הבולטים בזירה המקומית הערבית כמו אמיל חביבי, שנזכר לעיל, ראשד חוסיין (1936-1977) וסמיח אל-קאסם (1939-2014).

ד. פרופ' סומך בשדה המחקר

ששון סומך תרם תרומה משמעותית ביותר למחקר הספרות הערבית המודרנית ופרסם מחקרים רבים על הספרות הערבית על כל סוגותיה, שירה, רומן, סיפור קצר ותיאטרון. תרומתו של סומך חלוצית ומשמעותית ביותר בחקר יצירתו של גדול הסופרים הערבים במאה העשרים, הסופר המצרי נגיב מחפוז (1911-2006) שבשנת 1988 זכה בפרס נובל לספרות. מי שקורא היטב את נימוקי ועדת הפרס מבחין בין השיטין שמחקריו של סומך עמדו לנגד עיני חברי הוועדה שבחנה את מועמדותו של מחפוז לפרס והעדיפה אותו על פני רבים אחרים. ספרו המרכזי של סומך על יצירתו של מחפוז מתבסס על עבודת הדוקטור שכתב סומך באוניברסיטת אוקספורד בחצי השני של שנות השישים בהדרכתו של פרופ' מחמד מצטפא בדווי *The Changing Rhythm: A Study of Najib Mahfuz's Novels* [המקצב

המשתנה: עיון ברומאנים של נגיב מחפוז] שהתפרסם בשנת 1973 בהוצאה בינלאומית יוקרתית. לצד הספר החשוב הזה, פרסם סומך גם מאמרים רבים בשפות שונות על יצירתו של מחפוז וגם מספר ספרים שהבולטים שביניהם הם ספרו בערבית *ثلاثة فصول في أدب*

نجيب محفوظ [שלושה פרקים ביצירתו של נגיב מחפוז] (1982) וכן ספרו העברי **מחצית היום: נגיב מחפוז – יצירה, מפגשים, תרגומים** (2012) המתחקה אחר הביוגרפיה של מחפוז ומנתח את כל הרומנים שלו ואף כולל קונטרס תרגומים. סופר מצרי נוסף שזכה למחקרים מעמיקים של ששון סומך הוא יוסף אדריס (1927-1991) וביניהם שני ספרים בערבית: **دنيا يوسف إدريس من خلال أقاصيصه [עולמו של יוסף אדריס מבעד לסיפוריו]** (1976) וכן **لغة القصة في أدب يوسف ادريس [לשון הסיפורת ביצירתו של יוסף אדריס]** (1984). כן פרסם סומך ספר על הסוגות הספרותיות בספרות הערבית וכן על תפקידה של הלשון במרקם הספרותי *Genre and Language in Modern Arabic Literature* [סוגה ולשון בספרות הערבית החדשה] שהתפרסם בשנת 1991. בשנת 1995 התמנה סומך לראש המרכז האקדמי בקהיר והדבר הביא אותו למפגשים מרתקים בבירה המצרית ובעיקר עם הסופר נגיב מחפוז שאת יצירתו חקר במשך עשרות שנים. יעיד על הידידות המופלאה בין הסופר הגדול וחוקר יצירתו המכתב ששלח מחפוז לסומך בשנת 1978:

אין ספק ששיתוף פעולה פורה התקיים בין שני עמינו שנים רבות בעת העתיקה, בימי-הביניים ובעת החדשה. ימי הריב והמחלוקת היו קצרים ומעטים, אבל אנחנו טרחנו, למרבה הצער, לציין את רגעי המחלוקת בהיקף העולה מאה מונים על ציון דורות של שיתוף וידידות (צילום של המכתב המקורי הערבית מופיע בנספח לספרו של סומך **ימים הזויים**).

ה. פרופ' סומך בשדה התרגום

ששון סומך הוא מגדולי המתרגמים מערבית לעברית ופרסם מאות רבות של תרגומים בכתבי עת ומוספים ספרותיים לצד ספרים לא מעטים. הבולטים באסופות התרגום שלו הם: **נהר פרפר: מבחר תרגומים משירת סוריה ולבנון הצעירה** (ערך ותרגם ששון סומך) (תשל"ג) ; **תחת הסככה: אנתולוגיה מצרית** (מבוא ומבחר ששון סומך) (1979) ; **סיהאם דאוד, אני אוהבת בדיו לבנה: שירים** (תרגם ששון סומך) (1981) ; **ענבר לולו – סיפורי אהבה ערביים** (מבחר ומבוא ששון סומך; מערבית משה חכם) (1995) ; אימאן מרסאל, **גיאוגרפיה חלופית: שירים** (תרגם מערבית והוסיף אחרית דבר: ששון סומך) (תשס"ט);

נידאא ח'ורי, בגוף אחר: מבחר שירים 1987-2010 (תרגמו מערבית: ששון סומך ואחרים)
(תשע"א). כבכיר המתרגמים מערבית לערבית, סומך גם תרם תרומה משמעותית
לתיאוריה של התרגום מערבית לעברית ופרסם את הקובץ **תרגום בצידי הדרך – עיונים
בתרגומים מן הספרות הערבית לעברית בימינו** (1993). הקובץ, המבוסס על כנס שנערך
ארבע שנים לפני כן, כולל מאמרים של בכירי החוקרים העוסקים בתרגום מערבית לעברית.